

Ἐμοιβαία σύγκρουσις ἴσον χάος καὶ ολοκληρωτικὴ καταστροφή.

Ἡ κατοχύρωσις καὶ διασφάλισις τῆς ὁμαδικῆς συμβιώσεως τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τινων ὑποχρεωτικοῦ κύρους κανόνων ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην Ἠθικὴν Νομοθεσίαν.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἡ Φύσις προστάζει τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος εἰς τὴν γενικὴν ὠφελιμότητα καὶ, ὅταν αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν, φαίνεται ὅτι γίνεται ἕνας συμβιβασμὸς μετὰ τὴν ὁμαδικὴν ὠφελιμότητα.

Μὲ ἀφετηρίαν δὲ τὰ δύο φυσικὰ γεγονότα 1) τὴν ὁμαδικὴν ζωὴν καὶ 2) τὴν ἐμφυτον τάσιν τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα συντίθεται ὁ ὀρισμὸς τῆς ἠθικῆς. Ὡς ἠθικὸν ὀρίζεται ὅ,τι ὠφελεῖ τὸ ἄτομον καὶ συγχρόνως ἐπιτρέπει τὴν καλυτέραν δυνατὴν διατήρησιν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ συνόλου, ἵνα οὕτω ὠφελιθῆ κατὰ τὸ δυνατὸν περισσότερον τὸ ἄτομον.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ Ἠθικὴ καὶ ἡ Ἀρετὴ τίποτε ἄλλο, παρὰ ὁ ἀσφαλὴς δρόμος, ποὺ δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν καθένα χωριστὰ καὶ ὅλους μαζὶ πρὸς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα, **μεσίτρια** καὶ **ὀδηγὸς** πρὸς τὴν μεγαλυτέραν ἐφικτὴν εὐδαιμονίαν.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ ἀτομικὴ ὠφελιμότης ἀσφαλίζεται κατὰ τρόπον ἰδεώδη μετὰ τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν μελῶν καὶ τῶν ὁμάδων. Ὅταν ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν, λόγῳ ὑπερτέρων δυνάμεων, κάθε ζωντανὸ πλάσμα ὑπακούει εἰς τὴν ἀγέλην καὶ τίθεται κάτω ἀπὸ μίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ὁμάδα. Ἀντὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος υἱοθετεῖται ἐξ ἀνάγκης ἡ ἀρχὴ τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος.

Ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ γεννιέται μέσα εἰς τὴν ἀντίφασιν καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν τοῦ ντετερμινισμοῦ - ἰντετερμινισμοῦ.

Δέχεται τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἐνὸς ἐξηρητημένη ἀπὸ τὸ ἀκατανίκητο θέλητρο τῆς ἡδονῆς, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ἐλευθέραν, λαμβάνουσιν δι' ἐλευθέρας ἀποφάσεως ὡς κριτήριον τῆς ἠθικῆς εἴτε τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς, εἴτε τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, εἴτε τέλος ἀντιθέτουσα δι' ἐλευθέρας ἀποφάσεως τὴν ἀτομικὴν πρὸς τὴν ὁμαδικὴν ἢ τὴν γενικὴν ὠφελιμότητα.

Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι ἐδῆθησαν ταυτοχρόνως μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινότητος, ταυτοχρόνως μετὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης», ἥτις ἀκατανικήτως παρορμᾷ καὶ ἐμψυχώνει τὴν ἀτομικὴν ζωὴν καὶ ἐρηνεύει τὴν συμφυσίαν πρὸς τὴν ζωϊκὴν μονάδα, πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀτομικότητος αὐτοσυντηρησίαν, ταυτοχρόνως μετὰ μίαν ἀτομικὴν ζωὴν, ἥτις εὐρέθη φύσει καὶ μοιραίως ἐξηρητημένη ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν ὁμάδα, ἀπὸ τὴν κοινότητα.

“Ολαι, ἀνεξαιρέτως ὅλαι, αἱ ἠθικαὶ καὶ καλαισθητικαὶ ἀξίαι ἀναπηδοῦν ἀφεύκτως ἐκ τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος καὶ τῆς ὁμαδικῆς ἢ κοινωνικῆς ζωῆς.

Αὐτὰ τὰ δύο πράγματα, ἀτομικὴ ὠφελιμότης καὶ ὁμαδικὴ ζωὴ, ἐπαναλαμβάνομεν, ἐδόθησαν ταυτοχρόνως δι’ ὃ καὶ ταυτόχρονος πρὸς τὸ ἄτομον πρὸς τὴν ἀτομικὴν καὶ ὁμαδικὴν ζωὴν ὑπῆρξεν καὶ ἡ ἐμφάνισις ὄλων τῶν ἠθικῶν κανόνων. Αὐτοὶ ὑποδεικνύουν εἰς τὸν καθένα χωριστὰ καὶ εἰς ὅλους μαζὶ τὸν ἀσφαλῆ δρόμο τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς εὐδαιμονίας.

Ἡ ἀφετηρία - τὸ ξεκίνημα - τὸ πρωταρχικὸν αἷτιον (ποῦ εἶναι μαζὶ καὶ σκοπὸς (τελικὸν αἷτιον) δηλ. + καὶ — μαζι) καὶ ποῦ διαφαίνεται εἰς αὐτὰς τὰς ἰδιότητες τῶν ζώντων ὀργανισμῶν (ἀντίθεσις ἡδονῆς καὶ πόνου), εἶναι ἡ ἀτομικὴ ὠφελιμότης, δὲν χωρεῖ ἀμφισβήτησις.

Ἐὰν μεταφέρουμε τὸ βλέμμα μας εἰς μίαν πολὺ μακρυνὴν ἐποχὴν, εἰς τοὺς πρωτογόνους λαοὺς, ἀκόμα ἴσως ἐὰν μελετήσουμε τὰς κοινωνίας ζώων, θὰ μπορέσουμε εὐκόλα νὰ διαπιστώσουμε ὅτι κάθε πλάσμα, ὑπακοῦον εἰς τὰς αἰσθήσεις ἢ εἰς τὰς ψυχοπνευματικὰς ἐπιθυμίας του, ὑποκινεῖται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα.

Ἐξάντλεῖται ἡ προσωπικὴ μας δραστηριότης φαίνεται πῶς ἐξάντλεῖται εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν αἰσθητηρίων καὶ ψυχοπνευματικῶν ἀναγκῶν μας.

Κάθε ζωντανὸ πλάσμα συμμορφοῦται ὑποχρεωτικῶς μὲ τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγνώστου δημιουργικῆς δυνάμεως χωρὶς νὰ δύναται νὰ παραβῇ τὴν ἐντολὴν αὐτὴν, ποῦ προβάλλει μὲ ἐπιτακτικότητά μέσα ἀπὸ τὴν αἰσθητήριον ἀντίθεσιν (ἡδονῆς καὶ πόνου).

Καμμία πρᾶξις, καμμία κίνησις, καμμία σκέψις, οὔτε κίνησις ἀκόμη ἀντανεκλαστικὴ δὲν γίνεται χωρὶς συνέπειαν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀρχήν.

Ὅλη ἡ δραστηριότης τῶν ζώντων ὄντων φαίνεται ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος ἠμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ὁμῶς ἔννοιαν.

Ὁ λεγόμενος ἀγὼν ὑπάρξεως, ὁ ἀγὼν διὰ τὴν αὐτοσυντηρησίαν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ἔχει ὡς κινητήριον δύναμιν τὴν βασικὴν αὐτὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης».

Ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ εἶναι ἐκείνη ποῦ φλογίζει τὴν ζωὴν καὶ θέτει ἴσως μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν συνειδητὸν σκοπὸν τῆς εὐτυχίας, ὡς τέρμα τῶν προσπαθειῶν του. Ἀλλὰ μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ σκοποῦ κρύπτεται ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως παραλλήλως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναγκαιότητος, ἥτις μὲ ἀφετηρίαν τὴν ἀντίθεσιν «ἡδονῆς καὶ πόνου» μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχθῶμεν τὴν ὠφελιμιστικὴν βάσιν τῆς ἠθικῆς.

Οἰαδήποτε ἀνάγκη, ἀναδυομένη ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναι μας ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐπιθυμίας, προῦποθέτει αἷτια καὶ ἀποτελεῖ τὴν

μία ἀποψιν, τὴν αἰτιοκρατικὴν. Ταυτοχρόνως ὅμως δεχόμεθα ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι μας διακυβεύονται μέχρι ἑνὸς ὁρίου αὐτοβούλως, ἰδοὺ καὶ ἡ δευτέρα ἀποψις τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἢ ἀπροσδιοριστίας.

Καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἀπόψεις ἀπὸ κοινοῦ συνθέτουν τὴν εὐδαιμονιστικὴν θεωρίαν. Οὔτε τὸ ὑετικὸν χωρὶς τὸ ἀρνητικὸν (ἢ αἰτιότης χωρὶς τὸ ἀπροσδιόριστον), οὔτε τὸ ἀρνητικὸν χωρὶς τὸ θετικὸν (ἢ ἐλευθέρως βούλησις χωρὶς τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης).

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ «Ἠθικὴ» δὲν θὰ πῆ ἀσυδοσία, ἀχαλίνωτος ἐλευθερία, ἀλλ' ἀντιθέτως ἓνα σύνολον ἀπὸ φραγμῶν ποὺ περιστέλλουν τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τὸ ἄτομον τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν εὐδαιμονίαν.

Μία πλήρης ἀσυδοσία, ἔλλειψις οἰουδήποτε καταναγκασμοῦ, οἰασδήποτε δεσμεύσεως ἀπαγορευτικῆς, εἶναι φύσει ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατος.

Ποῖαι ὅμως ἀπὸ τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας εἶναι σύμφωνοι μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς Ἠθικῆς καὶ ποῖαι ὄχι;

Εἶναι πρόδηλον ὅτι πολλαὶ ἀπὸ τὰς λεγομένας ἀτομικὰς ἐλευθερίας καταστρατηγοῦν τὴν ἔννοιαν τῆς Ἠθικῆς καὶ εὐλογοῦν τὴν ἀνηθικότητα.

Τί εἶναι λοιπὸν Ἠθικὴ καὶ τί Ἀνηθικότης;

Ποῖον εἶναι τὸ μέτρον τῆς Ἠθικῆς; Τὸ κριτήριον τῆς Ἠθικῆς; Τί εἶναι ἀρετή;

Ἐνα μεγάλο «κατηγορῶ» ἀπευθύνεται ὑπὸ τῆς θεωρίας τοῦ εὐδαιμονισμοῦ κατὰ τῶν λεγομένων ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν.

Τὸ νὰ εἶναι τις ἐλεύθερος νὰ καταστρατηγῇ τοὺς νόμους τῆς κοινότητος, νὰ ὑπονομεύῃ τὰ θεμέλια τοῦ ὁμαδικοῦ βίου, ἀποτελεῖ ὀλοφάνερα ἀνήθικον ἀξίωσιν.

Αἱ ἀτομικαὶ ἐλευθερίαι εἶναι σεβασταὶ μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου δὲν ἀντιστρατεύονται πρὸς τὴν λεγομένην ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος.

Ἀλλὰ ποῖα εἶναι αὕτη ἡ ἀρχή, πῶς θὰ εὐρεθῇ, ὅταν τυχὸν ὑπάρχουν πολλαὶ ἀντιμαχόμεναι ἀπόψεις;

Φαντασθῆτε τὴν πρωτόγονον κοινωνικὴν ὁμάδα. Κάθε ἄτομον τῆς πρωτογόνου αὐτῆς ὁμάδος δὲν ἐπιζητεῖ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα.

Ἐὰν δεχθοῦμε πρὸς στιγμὴν ὅτι ὁ Ἠθικὸς νόμος, ὅτι ἡ συναίσθησις τοῦ Ἠθικοῦ χρέους δὲν ὑφίστανται, τὸ ἄτομον εἶναι ἀσύδοτον — δὲν ὑπάρχουν φραγμοί, δὲν ὑπάρχουν περιορισμοὶ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν οἰωνδήποτε προσωπικῶν ἀπαιτήσεων διὰ τὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα. Δύναται κανεὶς καὶ νὰ φογεύσῃ τὸν πλησίον, προκειμένου νὰ διαρπάσῃ τὰ ἀγαθὰ ἢ τὴν γυναῖκα, νὰ ψευσθῇ, νὰ παραβῇ τὰ συμπεφωνημένα, ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ προσπορισθῇ ἀτομικὰ ὄφελος.

Διὰ τὸ ἄτομον ἐφ' ὅσον θὰ ἦτο μόνον ἐν τῷ κόσμῳ (διὰ τὸν Ἄδὰμ), ὅλα τὰ λεγόμενα ἠθικὰ ἐμπόδια θὰ ἔλιπαν. Τὸ ἠθικὸν θὰ ἐταυτίζετο μὲ τὸ ἀτομικῶς ὠφελίμον — ἠθικὴ καὶ ἀτομικὴ ὠφελιμότης θὰ ἦταν τὸ ἴδιο πρᾶγμα ἢ ἀκριβέστερον ἢ ἔννοια τῆς ἠθικῆς δὲν θὰ ὑπῆρχε, διότι ἡ ἐμφάνισις τῆς ἐννοίας τῆς ἠθικῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ὁμάδος καὶ τῆς φυσικῆς τάσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα.

Ἐπειδὴ τὸ ἐν καὶ τὸ πολλά, τὸ ἄτομον καὶ ἡ ὁμάς, ἐδόθησαν εἰς τὴν δημιουργίαν συγχρόνως, ἡ ἐμφάνισις τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν ὑπῆρξε σύγχρονος μὲ τὴν θεμέλιον ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης» καὶ μὲ τὴν ἐντεῦθεν ροπὴν πρὸς ἀτομικὴν ὠφελιμότητα. Εἰς αὐτὴν δὲ καὶ μόνον, δηλονότι εἰς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα - εὐδαιμονίαν, ἀποβλέπει ἡ ἠθικὴ ἥτις παίζει ρόλον μεσιτρίας — μεταξὺ ἀτόμου καὶ τῆς μείζονος ἐπικτῆς εὐδαιμονίας.

Εἶναι ὀλοφάνερον ὅτι τὸ ἄτομον συμμορφοῦται ἀνωτέρῳ βίᾳ, ὑποχρεωτικῶς, πρὸς τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγνώστου δημιουργικῆς δυνάμεως, ἥτις ἔχει ἐμφυσηθῆ μέσα εἰς κάθε ζωντανὸν πλάσμα καὶ ἐπιζητεῖ παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἡδονὴν ἢ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀποφυγὴν τῆς ὀδύνης δι' ὅλων τῶν ὑπαρχόντων μέσων.

Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχη τὸ ἄτομον εἰς τὴν προσπιάθειάν του διὰ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα καὶ νὰ ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸ θεῖον αὐτὸ θέλημα, πρὸς τὴν θεῖαν αὐτὴν ἐπιταγὴν, ποὺ προβάλλει μὲ ἐπιτακτικότητά μέσα ὑπὸ τὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς καὶ πόνου», δὲν εἶναι ἐλεύθερον τὸ ἄτομον νὰ ἐπιθυμήσῃ καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ ὅτιδήποτε ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ, χωρὶς νὰ κτίξῃ εἰς τὴν ἄμμον, χωρὶς αὐτὴ ἢ ὠφελιμότης, χωρὶς ὁ σκοπὸς τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς εὐδαιμονίας εἰς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπει νὰ ἀνατραπῆ.

Ἐλλειψις οἰουδήποτε περιορισμοῦ, πλήρης ἀουδοσία θὰ ἴσχυε, ἐπαναλαμβάνομεν, ἐὰν τὸ ἄτομον ἦτο μόνον ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἀλλὰ τὸ ἄτομον καὶ τὸ πλῆθος ἐγεννήθησαν μαζί, τὸ ἐν καὶ τὸ πολλά ἐδόθησαν συγχρόνως — ὑπῆρξαν ἀείποτε· καὶ οἱ περιορισμοὶ προβάλλουν μόνοι των, ἀφ' ἑαυτῶν, ὡς ἓνα μέσον πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν.

Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερὸν ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι πρῶτον ὑποχρεωμένον νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα, ἀλλ' ὁμοίως ὑποχρεωμένον, διὰ νὰ ἐπιτύχη εἰς τὸ πρῶτον, νὰ μὴ παραβλέψῃ τὸ δεύτερον, τὸ ἐπίσης φυσικὸν γεγονός τῆς ὁμαδικότητος, τοῦ πλῆθους.

Ἐὰν ἓνα μέλος τῆς ὁμάδος ἢ τῆς ὁλότητος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιθυμήσῃ καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ ἐλευθέρως ὅτιδήποτε, αὐτὸ θὰ ἴσχυε καὶ δι' οἰονδήποτε ἄλλο μέλος. Εἶναι εὐνόητον τὸ τί θὰ

ἐπακολουθοῦσε ἐκ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῆς ἀλληλοαρπαγῆς καὶ ἀλληλοσφαγῆς.

Ἔτσι γεννιέται ὁ ἠθικὸς νόμος — τὸ ἠθικὸν αἴσθημα — ἡ ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ χρέους, ποὺ ταυτίζεται μὲ πολλοὺς καὶ ποικίλους περιορισμοὺς τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν μας καὶ ποὺ προβάλλει ὡς ἀνάγκη φυσικὴ καὶ ἀναπόδραστος.

Οἱ περιορισμοὶ αὐτοί, ἂν καὶ ἀναπηδοῦν ἐκ τῆς ἰδίας ἀνάγκης, ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν ὥθησιν πρὸς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα τὴν συνδεομένην μὲ τὴν αἰσθητήριον ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς ὀδύνης», παρέχουν ὄχι ὀλιγώτερον καὶ τὴν συναίσθησιν μιᾶς ἐλευθέρως ἠθικῆς δημιουργίας, διότι ὑποκρύπτουν τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ διαχωρίζῃ καὶ νὰ ἐκλέγῃ.

Οἱ ἠθικοὶ κανόνες, ἂν καὶ γεννῶνται ἀφ' ἑαυτῶν, ἐξ ἀνάγκης, ὡς ἀναπόφευκτος καὶ ἄμεσος συνέπεια τοῦ ὁμαδικοῦ βίου καὶ τῆς φυσικῆς τάσεως πρὸς ἀτομικὴν ὠφελιμότητα, προϋποθέτουν ὅπωςδήποτε καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπροσδιοριστίας ἢ ἐλευθέρως βουλήσεως.

Οἱ ἠθικοὶ αὐτοὶ κανόνες, ἂν καὶ μᾶς δεσμεύουν τὰς φυσικὰς ἐλευθερίας, ἂν καὶ μᾶς ἀνακόπτουν τὴν ὁρμὴν διὰ τὴν ἱκανοποίησιν πολλῶν φυσικῶν ἀπαιτήσεών μας, ἂν καὶ γεννῶνται ἀπὸ φυσικὰ καὶ ἀναπόδραστα αἴτια, μᾶς ἀφίνουν ὄχι ὀλιγώτερον εὐκρινῶς καὶ τὴν ἐντύπωσιν, «τὴν ἀληθῆ ἐντύπωσιν ἢ ψευδαίσθησιν!», ὅτι ἐλευθέρως, δι' ἐλευθέρως ἀποφάσεως προσηλωροῦμεν καὶ ἐγκρίνομεν τοὺς ἠθικοὺς κανόνας.

Ἡ ἠθικὴ προσταγή, ἂν καὶ εἶναι καταναγκασμός, ἀφοῦ ἔχει ἀδιάκοπον αἰτιώδη ἀλληλουχίαν μὲ τὴν ἀφετηρίαν τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντιθέσεως «ἡδονῆς καὶ πόνου», παρὰ ταῦτα ἀφίνει καὶ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι υἱοθετεῖται ὑφ' ἡμῶν ἐλευθέρως.

Αὕτῃ ἡ ἔννοια τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, ἡ τόσον μυστηριακὴ εἰς τὴν οὐσίαν της, ποὺ δὲν νοεῖται ἀλλέως παρὰ ὡς ἄρνησις τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος, ὑπεισέρχεται ὁμοίως ὡς στοιχεῖον ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς Ἠθικῆς.

Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία εἶναι ὁμολογουμένως μιὰ πανανθρώπινη αὐτονόητος βεβαιότης. Ὅλοι μας πιστεύουμε πὺς ἔχουμε τὴ δύναμι νὰ διαχωρίσουμε τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, νὰ ἀκολουθήσουμε ἐλευθέρως τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ὁδόν.

Ὅλοι αἱ ἐνστάσεις τῆς ἰδεαλιστικῆς παρατάξεως περὶ τῆς ὑπερβατικότητος καὶ περὶ τοῦ ἐμφύτου τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐν γένει ἡ πολεμικὴ κατὰ τῆς ὠφελιμιστικῆς βάσεως τῆς ἠθικῆς, ἔχουν τὴν ἀφετηρίαν των ὁμοίως εἰς τὴν ἀντίφασιν μεταξὺ «αἰτιότητος - βουλευσιαρχίας», μεταξὺ τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπροσδιορίστου.

Ἄσχημη καὶ ἀνήθικος εἶναι πάντοτε ἡ ὁδὸς τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος ἢ ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, (ἀνήθικος, ὡς διαταράττουσα καθ' οἷονδῆποτε τρόπον τὴν κοινότητα τὴν ἐκπροσωπούμενην ἀναλόγως ἀπὸ μίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ὁμάδα ἢ ἀπὸ τὸ σύνολον, καὶ οὕτω ἐμμέσως θέτουσα ἐν κινδύνῳ τὸ ἄτομον) ὠραία καὶ ἠθικὴ εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος, ἢ μὴ ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, ἀδιαφόρως ἂν ἐπιπολαίως ἢ ἐξ ἀνάγκης ὁλοένα ἢ ἀρχὴ αὐτὴ συγγέεται μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος.

Ἄλλὰ πῶς ἐπιτυγχάνομεν τὴν διάκρισιν καὶ τὴν προσχώρησιν μας πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ὁδόν, «πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς ἢ γενικῆς ὠφελιμότητος»;

Ἄλλα αὐτὰ πῶς γίνονται; Δι' ἐλευθέρως θελήσεως ἢ συρόμεθα πρὸς τὰ ἐκεῖ ὑπὸ μιᾶς ἀναποφεύκτου ἀναγκαιότητος;

Δὲν ἢμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ὠφελιμιστικὴ ἠθικὴ χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπροσδιοριστίας, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπάρχει θεωρία δῆθεν ὑπερβατικὴ περὶ ἠθικῆς, πού νὰ μὴν εἶναι ὠφελιμιστικὴ. Οὔτε ἢ αἰτιότης χωρὶς τὴν αὐταρχίαν ἢμπορεῖ νὰ σταθῇ οὔτε ἢ ἐλευθέρως βούλησις χωρὶς τὴν αἰτιότητα. Διότι τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο ἀντιφατικὰ σκέλη εἶναι καὶ ἄρνησις καὶ συνεξάρτησις τοῦ ἄλλου.

Αὕτη, λοιπόν, ἢ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας (τοῦ αὐτεξουσίου) ἢ τόσον μυστηριακὴ, εἶναι τὸ βασικὸν ἐπιχείρημα πού ἐπικαλοῦνται οἱ ἀντίμαχοι τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ὡσὰν ὁ εὐδαιμονισμὸς νὰ μὴν ἐδέχετο τὴν ἔννοιαν τῆς αὐταρχίας ἢ ἀπροσδιοριστίας ὡς τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο κύρια συστατικά του, ὡς θεμελιακὸν στοιχεῖον του.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταπολεμηθῇ, νὰ τεθῇ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν μὲ τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως. Διότι, ἐὰν ἢ ἐλευθέρως βούλησις μας, αὕτη ἢ ἰδίᾳ ἔννοια τῆς ἀπροσδιοριστίας εἶναι μία ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας αὐταπόδεικτος ἀλήθεια, εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου ἢ καὶ περισσότερον αὐταπόδεικτος ἀλήθεια ἢ ἔννοια τῆς ἀναγκαιότητος ἢ αἰτιότητος.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς, ἐπαναλαμβάνομεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταπολεμηθῇ μὲ τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, διότι ἢ ἐλευθέρως βούλησις δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὸν εὐδαιμονισμόν. Ὁ εὐδαιμονισμὸς εἶναι μία λέξις ὅπως ὅλες, μὲ μικτὸν ἀντιφατικὸν πυρῆνα, ἐμπεριέχουσα προφανῶς καὶ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση, ἀναλόγως, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς εἶναι μία βιοθεωρία μὲ βάσιν αἰτιοκρατικὴν, ἀλλὰ προὑποθέτει ὅπωςδῆποτε καὶ τὴν ἀντιφατικὴν ἀρχὴν τοῦ ἰντελερμινισμοῦ.

Τὰ δύο αὐτὰ ἀνευρίσκονται εὐχερῶς συνυπάρχοντα πάντοτε

κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐπιχειρηματολογίας καὶ τῶν ὀπαδῶν καὶ τῶν πολεμίων τοῦ εὐδαιμονισμοῦ.

Ἔλα, ἢ σχεδὸν ὅλα, τὰ ἐπιχειρήματα, ποὺ ἀραδιάζονται ἐναντίον τῆς ὠφελιμιστικῆς θεωρίας εἰς τὰ ἐγχειρίδια Ἠθικῆς, ὑπερβάλλουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, τὸ ἀρνητικὸν αὐτὸ σκέλος εἰς βάρος τοῦ θετικοῦ, ὑπερτιμοῦν τὴν ἀπροσδιοριστίαν εἰς βάρος τῆς ἀναγκαιότητος, μὲ τάσιν ἀποδόσεως εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτὴν κυριαρχικῆς ὑπεροχῆς. Ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀσυναισθήτως πλησιάζουν τὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο ἀκραίας διαβαθμίσεις τῆς ἀντιφατικῆς κλίμακος, ἔνθα ὑποθετικῶς ἴσταται ἄκρατος ἡ ἔννοια τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας. Εἶναι δὲ ὀλοφάνερον ὅτι αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν ἀκουσίαν ἀπόπειραν ἀρνήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ἀρνήσεως τοῦ θετικοῦ σκέλους, τὸ ὅποιον ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν εἶναι δυνατόν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεώς μας νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὸ ἀρνητικόν.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς μὲ τὴν ἀφειρητὴν ποὺ λαμβάνει, τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης», ἀσπάζεται καὶ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση καὶ τὴν ἔννοιαν ἐνὸς αἰτιώδους ἢ μηχανικοῦ προκαθορισμοῦ τῶν ποικίλων ἐκφάνσεων τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς σκοπιμότητος. Εἰς ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιπτώσεις προσβλέπει ὡς ἐνδιάμεσον ἢ τελικὸν σκοπὸν τὴν μείζονα δυνατὴν εὐδαιμονίαν. Εἴτε λοιπὸν ὁ σκοπὸς αὐτὸς ἔχει προκαθορισθῇ ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν, τὴν μηχανιστικὴν ἢ τὴν ἐνσυνείδητον, εἴτε ὄχι, καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, κατὰ τὸν εὐδαιμονισμόν, ὁ σκοπὸς τῆς μείζονος ἐφικτῆς εὐδαιμονίας υἱοθετεῖται καὶ τίθεται ὁμοίως καὶ ἀπὸ τὸ ἄτομον.

Ἀπὸ τῆ στιγμῆ ὅμως αὐτῆ, ποὺ ἀποδέχεται καὶ υἱοθετεῖ ἓνα σκοπὸ, προὑποθέτει καὶ ἀναγνωρίζει τὴν ἐλευθέρως βούλησιν ποὺ εἶναι κρυμμένη μέσα στὴν ἔννοιαν τοῦ σκοποῦ.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς ἐν συνεχείᾳ ἐρωτᾷ, ἀπὸ ποιοῦ δρόμο εἶναι δυνατόν νὰ βαδίσῃ ἡ ζωὴ εἰς αὐτὸ τὸ ἰδανικὸν τέρας, καὶ ἀπαντᾷ ὅτι ἓνας δρόμος ὑπάρχει ἀσφαλῆς, ὁ δρόμος τῆς ἠθικῆς ἢ δρόμος τῆς ἀρετῆς, ἀδιάφορον ἂν τί εἶναι ἠθικὴ καὶ τί ἀρετὴ εἶναι τόσο δύσκολο νὰ ὀρισθῇ, ὅσον καὶ τί εἶναι Γνώσις ἢ Ἀλήθεια.

Ἡ παλαιὰ αὐτὴ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ κρύπτεται ὀπισθεν καὶ τῆς λεγομένης «Πραγματιστικῆς κοσμοθεωρίας» (William James).

Ὁ Πραγματισμὸς ταυτίζει τὴν ἀλήθειαν, τὴ γνῶσιν, μὲ τὴν ὠφελιμότητα. Ἀλλ' ἡ γνῶσις καὶ κατὰ τοὺς εὐδαιμονιστὰς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην — τὴν Ἠθικὴν — καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

Ὁ Πραγματισμὸς, ὡς φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία, δὲν προσθέτει τίποτε περισσότερον εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ.

Ἄλῆθεια - Γνώσις - Ἀγάπη - Ἠθικὴ - Ἀρετὴ - Ὀφελιμότης - Εὐδαιμονία εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Καὶ ὁ Εὐδαιμονισμὸς ὁμοίως ἐξαρτᾶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τῆς Γνώσεως (Spinoza). Ἡ γνώσις ὁμῶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην — τὴν ἀρετὴν — καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

Ὅσο ὁμῶς δύσκολο εἶναι νὰ βροῦμε τί εἶναι γνώσις, ἄλλο τόσο δύσκολο εἶναι νὰ βροῦμε τί εἶναι ἀγάπη καὶ τί ἀρετὴ, ποὺ χρησιμεύουν ὡς γέφυρα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν.

Τὶς ἴδιες δυσκολίες ποὺ συναντοῦμε, ὅταν ἀντιμετωπίσουμε τὸ μητρικὸν πρόβλημα τῆς Ἀλῆθειας, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς θετικο - ἀρνητικῆς ἀντιφάσεως «ἀναγκαιότητος - ἀπροσδιοριστίας», τὶς ἴδιες δυσκολίες ἀκριβῶς ἀντιμετωπίζουμε μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας τῶν λέξεων «Ἀγάπη, Ἠθικὴ, Ἀρετὴ», γιὰτί ὅλες μαζὶ οἱ λέξεις καὶ οἱ ἔννοιες δὲν εἶναι παρὰ δευτερογενῆ προβλήματα ἐξηρητημένα ἀπὸ τὸ πρωτογενὲς πρόβλημα τῆς γνώσεως. Καὶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ πρόβλημα ντετερμινισμοῦ - ἰντετερμινισμοῦ ἢ αἰτιότητος - αὐταρχίας.

Εἶναι ἐντεῦθεν φανερὸν ὅτι καὶ ἡ ἔννοια τῆς «ὑπερτάτης ἀγαθότητος», τὴν ὁποίαν ἐπικαλοῦνται οἱ πολέμοι τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, εἶναι καὶ αὕτη ἓνα δευτερογενὲς πρόβλημα ἐξηρητημένον, ὅπως καὶ τὸ πρωτογενὲς τῆς γνώσεως, ἀπὸ τὴν ἰδίαν θετικο - ἀρνητικὴν ἀντίφασιν.

Οἱ πολέμοι τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἀντιτάσσουν σωρείαν ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα ἔχουν ὡς ἐμφανὲς ἢ λανθάνον ὑπνοούμενον τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου ἢ, ὅπερ τὸ αὐτό, τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, τὴν ὁποίαν οὐχὶ σπανίως προωθοῦν εἰς τὸ προσκήνιον ὡς κυρίαρχον ἀρχὴν.

Εἶναι δὲ αὐτονόητον ὅτι ἡ κυριαρχικὴ αὕτη προώθησις τῆς ἔννοιᾶς τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας ἰσοδυναμεῖ ἴσως ἐν ἀγνοίαις μὲ μίαν ἀπόπειραν ἀρνήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, πρᾶγμα ὅπερ δὲν εἶναι φυσικὰ ἀνθρώπινως δυνατόν.

Τὰ πλέον συνήθη ἐπιχειρήματα ἐναντίον τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἐπικαλοῦνται τὴν ἔννοιαν τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀξίας ἢ ἀξιοπρεπείας, τὴν ἔννοιαν τοῦ χρέους καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ δέοντος, ἀλλὰ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἀντιληφθῇ τις ὅτι μέσα εἰς τὶς λέξεις αὐτὲς ὑποκρύπτεται ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς εἶναι ἡ καθ' ἑαυτὸ ἐπιστημονικὴ θεωρία ποὺ ἐρμηνεύει τὸ πρόβλημα τῆς Ἠθικῆς.

Χωροῦσα κατὰ λόγον αἰτίου - ἀποτελέσματος, ἀπλοποιεῖ ὅλα ὅσα ἀφοροῦν τὸ κεφάλαιον αὐτὸ δείχνοντάς μας τὴν ἐνιαίαν καταγωγὴν των.

Μὲ ἀφειρητὴν τὴν φυσικὴν παρόρμησιν πρὸς ἀτομικὴν ὀφελιμότητα, ἐπιτυγχάνει νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν μας ἓνα μέτρον

μέ τὸ ὁποῖον ἠμποροῦμεν ἐκάστοτε νὰ σταθμίζωμεν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῶν πράξεών μας,

Χωρὶς τὸ μέτρον τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, χωρὶς δηλ. τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, δὲν ἠμπορεῖ νὰ σταθῆ μέσα στὴ σκέψι μας καμμίαν ἔννοια περὶ ἠθικῆς ἢ ἀρετῆς. Ἐὰν τώρα μέσα εἰς ὅλες αὐτὰς τὶς ἀνθρώπινες ἐκδηλώσεις ἀνακαλύπτεται ὁμοίως καὶ ἡ φωνὴ τοῦ αὐτεξουσίου, ποὺ εἶναι ἄρνησις τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, αὐτὸ δὲν θὰ πῆ πῶς ὁ εὐδαιμονισμὸς ἠμπορεῖ νὰ καταπολεμηθῆ.

Κάθε πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ εὐδαιμονισμοῦ στὴν οὐσία στρέφεται κατὰ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, καὶ τὸ πόσον αὐτὸ εἶναι ἀτοπον καὶ ἀντεπιστημονικόν, ὁ καθεὶς ἠμπορεῖ ἐκ τῶν μέτρων τοῦδε ἐκτεθέντων νὰ ἀντιληφθῆ.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ἡ ἀρετὴ, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὴν ιδέα τοῦ ἀγαθοῦ, εἶναι καὶ ἡ ὀδηγήτρια τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν μεγαλυτέραν ἐφικτὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ ἐνῶ ἀρχικῶς εἶναι μέσον πρὸς ἓνα ἀπώτερον σκοπὸν, τὴν εὐδαιμονίαν, δύναται νὰ γίνῃ κατ' εὐθείαν σκοπός, ἐπερχομένης οὕτω πλήρους συμπλώσεως μέσου καὶ σκοποῦ, ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας. Ἡ ἀρετὴ δὲν παραμένει πάντοτε ἀποκλειστικῶς τὸ μέσον πρὸς τὴν ἀτομικὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ δύναται ν' ἀποβῆ καὶ ἀποβαίνει ἐνίοτε ὁ κατ' εὐθείαν σκοπός. Ἡ ἀρετὴ, ἐνῶ κατ' ἀρχὴν προβάλλει ὡς μεσάζουσα ὁδὸς πρὸς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀτομικὴν εὐτυχίαν, ἀποβαίνει ὄχι ὀλιγώτερον πολλάκις σκοπός, συμπίπτουσα πλήρως μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἀτομικῆς εὐδαιμονίας. «Ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι φυσικῶς καὶ πρωταρχικῶς μέρος τοῦ σκοποῦ (τῆς ζωῆς), ἀλλ' ἐνέχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀποβῆ καὶ ἀποβαίνει ἐνίοτε καθ' ἑαυτὴν σκοπός. Δὲν εἶναι δὲ ἡ ἀρετὴ τὸ μόνον πρᾶγμα πού, θεωρούμενον ἀρχικῶς καὶ κατ' ἀνάγκην ὡς μέσον, συνηνώθη κατόπιν μὲ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ ἀπέβη ἐπιθυμητὸν καθ' ἑαυτό.

Τί δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν π. χ. περὶ τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος; Κατ' ἀρχὰς δὲν θὰ ἐπεθύμουν οἱ ἄνθρωποι τὰ χρήματα περισσότερον παρ' ὅτι ἓνα σωρὸν λαμπρῶν χαλίκων.

Δὲν ἔχει τὸ χρῆμα ἄλλην ἀξίαν, εἰ μὴ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα πληρώνει. Τὸ ἐπιθυμοῦν ὄχι δι' ἑαυτό, ἀλλὰ διὰ τὰ πράγματα ποὺ ἐπιτρέπει ν' ἀγοράζωνται δι' αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις ἡ φιλοχρηματία δὲν εἶναι μόνον μία τῶν μεγαλυτέρων κινητηρίων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλάς περιπτώσεις παρουσιάζεται τὸ χρῆμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐπιθυμητόν. Ἡ ἐπιθυμία τῆς κτήσεως αὐτοῦ εἶναι συχνὰ ἰσχυροτέρα παρ' ὅτι ἡ ἐπιθυμία τῆς χρησιμοποίησεώς του καὶ βαθμηδὸν ἐπιτείνεται μέχρις οὗ

ἀπορροφᾶ καὶ κυριαρχεῖ ὄλων τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κτηθῶσι δι' αὐτοῦ. Δυνάμεθα τότε νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ χρῆμα δὲν εἶναι ἐπιθυμητὸν διὰ τὸν σκοπὸν πρὸς τὸν ὅποιον ἄγει, ἀλλ' ὡς μέρος τοῦ σκοποῦ τούτου. Ἀρχικῶς μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς εὐτυχίας ἔφθασε νὰ εἶναι αὐτὸ τοῦτο κύριον στοιχεῖον τῆς ἀτομικῆς ἀντιλήψεως τῆς εὐτυχίας. Τὸ ἄτομον εἶναι ἢ πιστεύει ὅτι εἶναι εὐτυχὲς μὲ τὴν κατοχὴν τοῦ μέσου τούτου, καθ' ὅν τρόπον καὶ θὰ ἐπίστευεν ἑαυτὸ δυστυχὲς, ἐὰν ἔχανε τὸ μέσον τοῦτο.»¹

Τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ μὲ τὴν ἀρετὴν, ἣτις ἀρχικῶς μέσον πρὸς τὴν ἀτομικὴν εὐτυχίαν συνεννοῦται βαθμιαίως μετὰ τοῦ σκοποῦ καὶ ἀποβαίνει καθ' ἑαυτὴν σκοπός. Ἀρετὴ ἴσον εὐδαιμονία: μέσον καὶ σκοπὸς συγχρόνως.

Ποῖος εἶναι, λοιπόν, ἀκριβῶς ὁ δρόμος αὐτὸς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, πῶς ἢμπορεῖ νὰ ὁρισθῇ τί ἀκριβῶς εἶναι ἀρετὴ;

Ποία εἶναι αὕτη ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ - ἡ ὑπερτάτη ἀγαθότης; Τί νὰ εἶναι αὕτη ἡ θεία ἰδέα τῆς ὑπερτάτης ἀγαθότητος καὶ πῶς θὰ τὴν πλησιάσωμεν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς γνώσεως, ἵνα διεκπεραιωθῶμεν οὕτω ἐκεῖθεν ἀσφαλῶς πρὸς τὴν χώραν τῆς εὐδαιμονίας;

Ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς συμβιβάζεται ἄραγε μὲ τὴν διατήρησιν τῆς ἀτομικότητος ἢ ὄχι; Ἡ εἶναι ἀρνητικὴ καὶ καταλυτικὴ τῆς ἔννοιᾶς τῆς ἀτομικότητος, τὴν ὅποιαν ταυτίζει μὲ τὸ σύνολον;

Διότι, ἐὰν ἡ ἀρετὴ συμβιβάζεται μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγώ, μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτομικότητος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁρισθῇ ποῦ τελιώνει ὁ ἀτομισμὸς καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ ἀρετὴ;

Ἐὰν ἀντιθέτως ἡ ἀρετὴ προϋποθέτῃ ἐνότητα, πλήρη ταυτότητα ἀτόμου καὶ συνόλου, τότε ἀρνεῖται τὴν αὐτοτέλειαν τῆς ἀτομικότητος. Πλήρης ἐνότης ἢ ταυτότης τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον ἴσον ἀρνήσις τῆς ἀτομικότητος, ἀρνήσις τοῦ ἐγώ, καὶ αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατόν.

Παραδόξως ἔχομεν ἀρνήσιν τῆς ἀτομικότητος καὶ μὲ τὰ δύο ἅκρα, μὲ τὸν ἄκρατον ἀτομισμὸν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἄκρατον ἀλτροῦισμόν.

Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ὁ ἄκρατος ἀτομισμὸς, καθιερούμενος τυχόν ἀπὸ ὄλους, ὁδηγεῖ εἰς ἀλληλοεξόντωσιν καὶ καταλήγει εἰς ἀρνήσιν τῆς ἀτομικότητος.

Καὶ τὰ δύο λοιπὸν ἅκρα ἴσον ἀνυπαρξία.

Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς ἀδιεξόδου οὗτῆς, πρακτικῶς ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς ταλαντεύεται κατὰ μῆκος μιᾶς κλίμακος, ἄλλοτε πρὸς τὰ ἔδω καὶ ἄλλοτε πρὸς τὰ ἐκεῖ, μιᾶς κλίμακος τῆς ὁποίας τὸ ἕνα

1. J. S. Mill «Ὀφελιμισμός», (μετάφρασις Ἰωάν. Ζερβοῦ).

ἄκρον εἶναι ὁ ἰδανικὸς ἀλτρουῖσμός, ὁ μέχρις αὐταπαρνήσεως, καὶ τὸ ἄλλο, ὁ ἄκρατος ἀτομισμός, πού ὁδηγεῖ ὁμοίως εἰς ἀλληλεξόντωςιν καὶ ἀφανισμόν τῶν πάντων, τῆς ἀρετῆς τεινούσης πάντοτε νὰ πλησιάσῃ τὸ ἕτερον ἄκρον, ἔνθα ἡ ἰδέα τῆς ὑπερτάτης ἀγαθότητος καὶ τῆς αὐτοθυσίας τοῦ ἀτόμου ὑπὲρ τοῦ συνόλου.

Πρακτικῶς, λοιπόν, γίνεται πάντοτε συμβιβασμὸς τῆς ἐννοίας τῆς ἀρετῆς μὲ τὴν διατήρησιν τῆς ἀτομικότητος—ἀλλέως ἀρετὴ καὶ ὑπερτάτη ἀγαθότης θὰ ἦτο ἀρνησις τῆς ἀτομικότητος, ταυτισμὸς τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον, δηλονότι κατάργησις τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ὑποκειμένου : ἀνυπαρξία.

Μὲ τὴν διατήρησιν ὅμως τῆς ἀτομικότητος φθάνομεν εἰς τὸ ἀποκαρδιωτικὸν συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐμφανίζουσι μίαν ἀπειρον ποικιλίαν ἀποχρώσεων, ἀναλόγως—ὑποκειμένου—τόπου—καὶ χρόνου, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁρισθῇ ποῦ τελειώνει ὁ ἀτομισμὸς καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ ἀρετὴ.

Ἔτσι ἡ ἀρετὴ ἐμφανίζεται ὄχι ὡς ἐννοια παγωμένη καὶ στατική, ἀλλ' ἀντιθέτως, ὡς ρευστή, ἐν ἀενάῳ ἐξελίξει, τείνουσα πάντοτε πρὸς τὴν ἀρνησιν τῆς ἀτομικότητος, πρὸς τὴν αὐτοθυσίαν ὑπὲρ τῆς ομάδος ἢ τοῦ συνόλου.

Ἄλλ' ἔστω καὶ ἂν δεχθούμε χωρὶς ἀντιρρήσεις τὴν εὐδαιμονιστικὴν θεωρίαν, ἣτις ἀναλύει μὲ τὴν ἀφετηρίαν τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης» καὶ «τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ πολλὰ» (ἀτόμου καὶ ομάδος) τὰ δύο περισπούδιστα προβλήματα Ἠθικῆς καὶ Αἰσθητικῆς, μὴ φαντασθῆτε ὅτι εἶναι καὶ πολὺ εὐκόλο νὰ βροῦμε τί ἀκριβῶς εἶναι ἀρετὴ καὶ τί δὲν εἶναι ἢ ποῖος εἶναι ὁ ἀκριβὴς ὁρισμὸς τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τοῦ ἠθικοῦ αἰτήματος, ποία εἶναι ἐπὶ τέλους αὕτη ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ :

Ὅλες οἱ ἀνωτέρω ἐννοιες καὶ μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ εὐρίσκονται μπερδεμένες μέσα εἰς τὴν τριοδίαν τῆς ἀτομικῆς - ὀμαδικῆς καὶ γενικῆς ὠφελιμότητος.

Τὸ μπερδεμα ὀφείλεται ἰδίως εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς ὀμαδικῆς ὠφελιμότητος, ἣτις ὑποδύεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς της παντοῦ καὶ πάντοτε ἐπαμφοτερίζοντα ρόλον.

Ἡ ἀρχή, λοιπόν, αὕτη τῆς ὀμαδικότητος (τοῦ ὀμαδικοῦ συμφέροντος) ἢ τόσον διαδεδομένη καὶ συγκυρίαρχος, παίζει ἓνα διπρόσωπο παιγνίδι, ὑποδυομένη ἄλλοτε ρόλο ἀτομικῆς ὠφελιμότητος (ὑπὸ μεγέθυνσιν), ἀντιθέτουσα τὰ ὀμαδικὰ συμφέροντα καὶ ὀδηγοῦσα οὕτω εἰς ἀντιωφελιμιστικὰ ἀποτελέσματα, ἐνῶ ἄλλοτε ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ὀμαδικότητος εἶναι ἐν ταυτῶ καὶ ἀρχὴ γενικῆς ὠφελιμότητος.

Τοιοτοτρόπως μᾶς ἐμφανίζεται ἐκάστοτε ὡς διπρόσωπος ἀρχὴ καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ κατ' ἀκουλουθίαν «ἐρμαφρόδιτος ἐννοια», ἐναλλάξ καὶ ἠθικὴ καὶ ἀνήθικος.

Ὅταν ἡ ὀμαδικὴ ὠφελιμότης ὑποδύεται ρόλο ἀτομικῆς εἰ-

ναι ἀνήθικος, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ὅταν ὑποδύεται ρόλο γενικῆς ὠφελιμότητος εἶναι ἠθικὴ. Ἐδῶ ἀκριβῶς συσκοτίζεται ἡ ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ ὁ καθένας, ἀναλόγως μὲ τὰ γνωστικά του μέσα ἢ μὲ τὰ συναισθηματικά του ἐφόδια ἢ καὶ ὅπως τύχει, θὰ ταχθῇ πρὸς τὰ ἐδῶ ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἀνεξαρτήτως πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας γραπτοὺς νόμους.

Εἴτε, λοιπόν, ἀποδεχόμεθα τὴν εὐδαιμονιστικὴν θεωρίαν εἴτε ὄχι, εἴμεθα πάντοτε μέσα εἰς τὸν εὐδαιμονισμόν. Καὶ μὲ τὴν θεωρίαν αὐτὴν καὶ μὲ ὅποιανδήποτε ἄλλην δῆθεν ὑπερβατικὴν καὶ ἀντιεὐδαιμονιστικὴν, ὡς ἄκρον ἄωτον ἠθικῆς τελειώσεως λογίζεται πάντοτε ἡ ταυτότης τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος πρὸς τὴν ὠφελιμότητα τοῦ συνόλου — ἡ ἀγιωσύνη — ἓνα ἄκρον ἄωτον, πρὸς τὸ ὅποιον πάντοτε θὰ τείνωμεν χωρὶς ποτὲ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσωμεν ὅλοι.

« Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν ἀνεξαρτήτως θρησκευάτος ἢ ἐθνικότητος ».

Τὸ ἠθικὸν αὐτὸ παράγγελμα εἰς τὴν τελείαν τοῦ μορφῆν, (ἐν τῇ κυριολεξίᾳ του), ὑποκρύπτει προφανῶς εἰς τὸ βάθος του τὴν ἔννοιαν τῆς αὐταπαρνήσεως, μὲ τὴν ὁποίαν καὶ ταυτίζεται. Διότι ἐξυπονοεῖ πλήρη ἐνότητα ἀτόμου καὶ συνόλου.

Εἶναι γεγονός ὅτι αἱ ἔννοιαι τῆς ἠθικῆς καὶ Ἀρετῆς εἶναι ἀφ' ἑνὸς ἓνα προῖόν τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης, ἀφοῦ ἀναπηδοῦν ἀφ' ἑαυτῶν ἀπὸ τὸν ὁμαδικὸν βίον καὶ τὴν ἐμφυτον τάσιν τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα, ἀλλ' εἰς τὸ γενικὸν ἑκαθάρισμα τῶν ἐννοιῶν καὶ εἰς τὴν προσχώρησίν μας ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπόψεως λαμβάνει ὁμοίως μέρος καὶ ἡ βουλευτικὴ ἐλευθερία, τὸ αὐτεξούσιον,

“ Ὅλοι οἱ φραγμοὶ τῆς ἠθικῆς νομοθεσίας, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ὁρθώνονται μόνοι τους ἀπὸ τῆς Φύσεως καὶ περιορίζουν τὰς φυσικὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα πάλιν τοῦ ἀτόμου. Ἀλλὰ ὁμιλοῦντες περὶ φραγμῶν δὲν ἐννοοῦμεν τίποτ' ἄλλο, παρὰ τὴν φυσικὴν αἰτιότητα καὶ ὁμιλοῦντες περὶ φυσικῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀτόμου ἐξυπονοοῦμεν τὴν βουλευτικὴν ἐλευθερίαν, πάντοτε μαζὶ τὰ δύο σκέλη τῆς γνωσιολογικῆς ἀντιφάσεως.

“ Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἠθικοὶ φραγμοί, ποὺ λέγονται καὶ ἠθικαὶ ἐντολαὶ καὶ ποὺ ὡς σύνολον ἀπαρτίζουν τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀποβλέπουν νὰ διασφαλίσουν τὴν ἁρμονικὴν διατήρησιν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ συνόλου ἢ ἐπὶ τέλους μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ὁμάδος, ὅταν ὁ ἐναγκαλισμὸς τοῦ συνόλου δὲν εἶναι δυνατός, καὶ διὰ μέσου τῆς ὁμάδος ἢ τοῦ συνόλου νὰ ὁδηγήσουν τὸ ἀτομὸν εἰς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν εὐδαιμονίαν.

Ἡ ἠθικὴ νομοθεσία κατοχυρώνει, λοιπόν, καὶ περιφρουρεῖ τὴν ὁμάδα ἢ τὸ σύνολον, τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν, κατοχυρώνει τὴν ἀρχὴν τῆς λεγομένης ὀμαδικῆς ἢ γενικῆς ὠφελιμότητος, ἀφοῦ χωρὶς τὸ σύνολον ἢ ἐπὶ τέλος στὴν ἀνάγκη χωρὶς τὴν ὁμάδα, ἢ πρωταρχικὴ ὤθησις, πού δίδεται μέσα ἀπὸ τὰ σπλάγγνα τῆς «ζώσης ὕλης» μετὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς ὀδύνης», ἢ πρωταρχικὴ αὐτὴ ὤθησις ἢ καταναγκάζουσα οἴανδήποτε ζωϊκὴν μονάδα νὰ ἐπιζητῇ παντοιοτρόπως τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀποφυγὴν τῆς ὀδύνης καὶ τὴν ἐξ ἀντιθέτου αὔξησιν τῆς ἡδονῆς ποσοτικῶς ἢ ποιοτικῶς, ἢ πρωταρχικὴ αὐτὴ ὤθησις, πού φαίνεται νὰ εἶναι τὸ θέλημα καὶ τὸ θεμέλιο τῆς θείας Δημιουργίας, μᾶς ἀνοίγει ὑποχρεωτικῶς τὸ δρόμο τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ὁμάδος ἢ τοῦ συνόλου. Καὶ ὁ δρόμος αὐτὸς συμπίπτει μετὰ τὴν ἠθικὴ νομοθεσία, μετὰ τὸν ἠθικὸν νόμο.

Χωρὶς τὸ σύνολον ἢ τουλάχιστον καὶ ἐξ ἀνάγκης (προσκαίρως ἢ καὶ διὰ παντὸς χρόνου) χωρὶς τὴν ὁμάδα, ἢ ἔμφυτος τάσις τοῦ αἰτόμου πρὸς ὠφελιμότητα παγιδεύεται εἰς ἀπατηλοὺς δρόμους.

Παγιδεύεται ἀτυχῶς εἰς ἀπατηλοὺς δρόμους ἐνίοτε καὶ μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ὀμαδικῆς ὠφελιμότητος, ἀλλὰ πῶς νὰ γίνῃ :

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ἓνας μόνον ἀλάθητος δρόμος ἐκ φύσεως ὑφίσταται, ὁ δρόμος τῆς ἀρχῆς τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, τὸν ὁποῖον, ὅταν δὲν εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσωμεν, ἀκολουθοῦμεν ἐξ ἀνάγκης (μοιραίως) ἀντ' αὐτοῦ τὸν δρόμον τῆς λεγομένης ὀμαδικῆς ὠφελιμότητος.

Ὀμαδικὴ καὶ γενικὴ ὠφελιμότης ὅμως εἶναι ἐννοιαὶ ἄλλοτε συμπίπτουσαι εἰς ἓνα καὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ κάποτε καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι. Τοῦτο ὀφείλεται, ἐπαναλαμβάνομεν, εἰς τὸ ὅτι ἡ ὀμαδικὴ ὠφελιμότης ὑποδύεται διπρόσωπο ρόλο, ἐκ περιτροπῆς ρόλο γενικῆς καὶ ἀτομικῆς ὠφελιμότητος.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον πού ἀντὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος ἐπικαλούμεθα πολλάκις εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ μας εἴτε ἐν πλήρει ἐπιγνώσει καὶ ἐξ ἀνάγκης, τὴν ἀρχὴν τῆς ὀμαδικῆς ὠφελιμότητος, ὅταν ὁ ἐναγκαλισμὸς τοῦ συνόλου δὲν εἶναι δυνατός, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὸ τὸ τελευταῖον γίνῃ, ἔστω κατὰ συνθήκην, πραγματικότης παραμένει πάντοτε ἀσύλληπτος καὶ διαφιλονικουμένη ἢ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, τὴν ὁποῖαν οἱ διάφοροι ἀνθρώποι διαφοροτρόπως ἀποδέχονται.

Πῶς, λοιπόν, θὰ εὐρεθῇ ὁ ἀκριβὴς ὀρισμὸς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, ὅταν ὑπάρχουν πολλαὶ ἀντιμαχόμεναι ἀπόψεις :

Πῶς θὰ εὐρεθῇ καὶ πῶς θὰ βαθμολογηθῇ ἡ ἐννοια τῆς ἀρχῆς, μέσα εἰς τὰς ἀπείρους διαβαθμίσεις μιᾶς παραστατικῆς κλίμακος, ἥτις ἀδιακόπως χωρεῖ ἀπὸ τὸν ἀκρατὸν ἀτομισμὸν εἰς τὸν ἀκρατὸν ἄλτρουϊσμόν, καὶ ὅταν ὁ καθεὶς θὰ ἠδύνατο κατὰ

τὸ δοκοῦν νὰ βαθμοθετήσῃ τὴν ἀρετὴν εἰς μίαν οἴανδήποτε διαβάθμισιν τῆς ἐν λόγῳ κλίμακος :

Πῶς θὰ γίνῃ, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἓνα φυσικὸν ὁρόσημον ποῦ νὰ ὁρίξῃ ποῦ τελειώνει ὁ ἀτομισμὸς καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ ἀρετὴ :

Ἄν καὶ ἡ ὁδὸς τῆς πλειοψηφίας ἐν τῇ ἀναζητήσῃ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀρετῆς ἀποτελεῖ τὴν ὑπάρχουσαν μοναδικὴν διέξοδον, ἡ λύσις αὕτη ἐν τούτοις δὲν μᾶς διασφαλίζει ἐναντι τῆς ζητουμένης ἀληθείας.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς, ὅπως ὅλα τὰ προβλήματα, ὅπως ὅλοι οἱ φιλοσοφικοὶ ὅροι, κρύβει μέσα του τὴν θρυλικὴν θετικο - ἀρνητικὴν ἀντίφασιν αἰτιότητος - ἀπροσδιοριστίας, ἀναλόγως καὶ ἄλλοτε ἄλλως, πότε περισσότερον τὸ ἓνα σκέλος καὶ ὀλιγώτερον τὸ ἄλλο ἢ ἀντιστρόφως, οἱ δὲ ἄνθρωποι φιλονικοῦν στὴν οὐσία μόνον διὰ τὴν μετάθεσιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν ὁροθετικῆς γραμμῆς.

Ἄλλὰ φυσικὰ ὁρόσημα δὲν ὑφίστανται, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθοῦν ὁρόσημα μεταξὺ δύο ἐννοιῶν ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικῶν.

Ὅλη ἡ σφοδρότης τῆς πολεμικῆς ἐναντίον τοῦ εὐδαιμονισμοῦ δὲν εἶναι ἐν τούτοις παρὰ πολεμικὴ ὁροσήμων, τὰ ὅποια οἱ μὲν μεταθέτουν πρὸς τὰ ἑδῶ, οἱ δὲ μετακινοῦν πρὸς τὰ ἐκεῖ πολλάκις χωρὶς σαφῆ ἐπίγνωσιν τῆς κατ' ἀνάγκην παρὰ τοῦ ἀνθρώπινου γνωστικοῦ ὀργάνου ἀφεύκτου συναποδοχῆς καὶ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἀπόψεων.

Ὁ «εὐδαιμονισμὸς ἢ ὠφελισμὸς» εἶναι μία λέξις, ἓνας φιλοσοφικὸς ὅρος, διὰ τοῦ ὁποίου διαδηλοῦται ἡ ὑπάρχουσα ἀναγκαία ἐξάρτησις (ἢ αἰτιώδης συνοχή) μεταξὺ 1) τῆς θεμελιώδους διὰ τοὺς ζῶντας ὀργανισμοὺς αἰσθητηριακῆς ἀντιθέσεως ἡδονῆς καὶ πόνου καὶ τῆς ἐντεῦθεν φυσικῆς ροπῆς πρὸς τὴν μείζονα ὠφελιμότητα ἢ πρὸς τὴν μικροτέραν δυνατὴν ὀδύνην, 2) τοῦ φυσικοῦ γεγονότος τῆς ὀμαδικῆς ὑπάρξεως καὶ 3) τῆς ἐννοίας τῆς ἠθικῆς. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ συνέχονται στερεῶς διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης (ντετερμινιστικὴ ἀποψις).

Πλὴν τῆς ἀναγκαιότητος ὅμως, ὁ εὐδαιμονισμὸς κλείνει μέσα του καὶ τὴν ἀντίθετον ἐννοιαν τῆς μὴ ἀναγκαιότητος (τοῦ ἰντετερμινισμοῦ), πλὴν τοῦ θετικοῦ κρύβει δηλ. καὶ τὸ ἀρνητικὸν στοιχεῖον εἰς ἄλλοτε ἄλλην ἀναλογίαν.

Ἐπεξηγηματικῶς καὶ ἀναφορικῶς μὲ τὴν «κλίμακα», ὁ ὅρος «εὐδαιμονισμὸς» ταξινομεῖται εἰς μίαν κάποιαν θέσιν πάντοτε μικτήν, ἀλλὰ πλησιάζουσαν περισσότερον τὸ θετικὸν ἄκρον.

Ἐάν, λοιπόν, τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο συνθετικά του στοιχεῖα εἶναι ἡ ἐννοια τῆς ἀναγκαιότητος, τὸ ἕτερον εἶναι ὅπωςδήποτε ἡ ἐννοια τῆς ἀπροσδιοριστίας.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς ἐξηγεῖ ὅλας τὰς ἠθικὰς ἐννοίας, τὰ ἠθικὰ

ἀξιώματα, τὴν ἔννοιαν τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς ἀρετῆς μὲ ἀφελήριαν τὴν ἔμφυτον τάσιν τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα καὶ τὸ ἐπίσης φυσικὸν γεγονὸς τῆς ὁμαδικῆς ὑπάρξεως. Αὕτη ὁμως ἡ ἔμφυτος τάσις τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα κρύβει μέσα της τὴν ἀντίφασιν τοῦ ντετερμινισμοῦ-ιντετερμινισμοῦ, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπορρέει μετ' ἀναγκαιότητος ἀπὸ τὴν εἰς τὴν Δημιουργίαν φύσει ἐνυπάρχουσαν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης», ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, αὕτη ἡ τάσις τοῦ ἀτόμου διὰ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα, παρ' ὅλο πὺν εἶναι ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀπόψεως καταναγκασμὸς καὶ ἀναπόφευκτος ἀκολουθία, υἱοθετεῖται ὁμως ἀφ' ἑτέρου καὶ ὡς σκοπὸς, τὸν ὁποῖον ἀποδέχεται καὶ ἀναλαμβάνει τὸ ἄτομον. Καὶ ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ φυσικὴ αὕτη ροπὴ γίνεαι συνειδητὸς σκοπὸς, ἐξυπονοεῖ ὁμοίως καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐλευθερίας βουλήσεως (μὴ ἀναγκαιότητος).

Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος παντοῦ καὶ πάντοτε εὐρίσκειται ἐνώπιον τῆς ἰδίας ἀντιφάσεως, ἡ λύσις τῆς ὁποίας θὰ τοῦ ἐπέτρεπε τὴν λύσιν οἰουδήποτε προβλήματος.

Ἄλλ' ἡ ἀντίφασις αὕτη εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἄλυτον πρόβλημα.

Πῶς νὰ ἐξηγηθῆ ὅτι διαδοχικῶς καὶ κατὰ τρόπον τόσον πολὺ φυσικὸν ὅλοι μας δεχόμεθα καὶ ἀρνούμεθα τὸ ἴδιο πράγμα. Δεχόμεθα τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει ἄνευ αἰτίας καὶ συγχρόνως ὅτι πολλὰ πράγματα ἢ ὅλα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν ἄνευ αἰτίας.

Κατὰ φαντασίαν καὶ ὅπως τύχει διαχωρίζομεν τὴν μίαν ἔννοιαν ἀπὸ τὴν ἄλλην καὶ μεταθέτομεν, ἀναλόγως μὲ τὰς ἐκάστοτε ἰδιοτροπίας μας, τὴν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἀψύψεων ὀροθετικὴν γραμμὴν.

Ποῦ τελειώνει ἡ ἀναγκαιότης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ ποῦ ἀρχίζει τὸ αὐτεξούσιον ; Δὲν ὑπάρχουν φυσικὰ ὀρόσημα, ἰσχύοντα ὑποχρεωτικῶς δι' ὅλους μας καὶ εἶναι ἀδιανόητον νὰ ὑπάρχουν ὀρόσημα μεταξὺ δύο ἐννοιῶν ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικῶν, πὺν ἡ κάθε μιὰ δὲν νοεῖται παρὰ ὡς ἀρνήσις τῆς ἄλλης.

Παρὰ τὸ φαινομενικῶς ἀδιανόητον τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τὴν ἔλλειψιν οἰασδήποτε συνοριακῆς γραμμῆς, ἡ συνύπαρξις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητον πραγματικότητα διὰ κάθε ἀνθρώπινον πλάσμα καὶ αὐτὸ τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονὸς, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τῆ ἀληθείᾳ οὐδεὶς ἡμπορεῖ νὰ ξεφύγη, εἶναι ἐκεῖνο πὺν δικαιολογεῖ τὴν προσφυγὴν μας εἰς τὴν ὑπερβατικὴν εἰκόνα, διὰ τὸ δισυμπόστατον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (Kant).

Ὅπως ὅλαι αἱ δοξασίαι καὶ ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ εἶναι ἓνα κρᾶμα ἀναγκαιότητος καὶ αὐτεξουσίου—ντετερμινισμοῦ καὶ ἰντετερμινισμοῦ—θετικοῦ καὶ ἀρνητικοῦ πρωτογενοῦς στοιχείου.